

A „kapkodós” citerajátékmód fajtái és tanításának lehetőségei az alapfokú népzeneoktatásban

A Magyar Tudományos Akadémia Zenetudományi Intézetének archívumában fellelhető citerás hangzóanyagok és a közelmúlt gyűjtései alapján, különböző játéktechnikai megoldások kristályosodnak ki. Ezek közül az alapfokú zeneoktatás alsóbb osztályaiban a megvalósítható játékmódok:

- „kapkodós”   - „triolás”
- „nyomós”   - „aszimmetrikus sánta”.

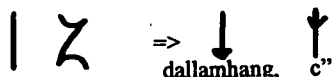
A kapkodós játékmód javasolt tanítási időszaka az előkészítő osztálytól a 3. osztályig. A „nyomós” játékmód javasolt tanítási időszaka a 3. és 4. év. A „triolás” játékmód javasolt tanítási időszaka a 4. év. Az „aszimmetrikus sánta” játékmód javasolt tanítási időszaka a 4. év.

A „kapkodós” játékmód nagyon jól alkalmazható a citeratanulás kezdeti fázisaitól egészen a magasabb osztálybeli virtuózabb citerajátékig. A „kapkodós” szón azt a mozdulatot értjük, amikor a játékos a dallam meghatározott helyein a kívánt hangot a kislefejek (fiókokon) található kísérőhúrokon szólaltatja meg, szünet kitöltését valósítja meg póthangokkal (amelyek nem szerves részei a dallamnak, csak kiegészítik azt), vagy ritmosztás következtében kerül póthang a kislefejek kísérőhúrjaira.

Magyarország területén a „kapkodós” játéktechnikának két módozata lelhető fel:

1. Egyrendszerű „kapkodós”, amely a Dél-Dunántúlon valósul meg. [Vass Sándor – Csurgó (Somogy megye), Orbán István – Kadarkút (Somogy megye), Márton István – Öreglak (Somogy megye), Takács József – Szentlőrinc (Baranya megye)].

2. Kétrendszerű „kapkodós”, amely az Alföldön valósul meg. [Kancel János – (Hajdú-Bihar megye).]

2/4 G G G G | G G G G | G A | G | G G G G | G G G G | G A | G

Nyisd ki, Isten, kis kapudat, hadd lássam meg szép napodat,
 Süss fel nap, fényes nap,
 Kertek alatt a libáim megfagynak.

(Kerta – Veszprém megye 1923)¹

1.b. Amikor a negyed érték bomlik két nyolcaddá, és a második nyolcad szólal meg a c'' hangon lefelé irányuló pendítéssel a kislefejek kísérőhúrjain.

2/4 C' C' D' C' | B G | F F G A | B | C' C' D' D' C' | B B A G G F | F F G B B | G

B_bGFG | ESD C | B_bCD | E_b FFGGf | ESD C | B_bESDca | C

Hol háltál az éjjel, cinege madár? Ablakodba háltam, drága violám.
 Mért beljebb nem jöttél, cinege madár? Féltam az uradtól, hogyha rám talál.
 Nincs itthon az uram, cinege madár. A csinálási erdön csónakot csinál.
 Jó lovai vannak hamar hazaér, Mi lesz veled rózsám, hogyha itten ér.
 Rossz lovai vannak nem ér ma haza, Mulathatunk rózsám egész éjszaka.

(Öreglak, Somogy megye 1961 – Márton István)²

1. c. Amikor a dallamhang helyett a kislejelek kísérorhúrjain a g'-n és a c''-n szólal meg a hang lefelé irányuló pendítéssel, illetve pergetéssel.

2/4 C'C' G|C' C'G| C'B A| F FC| FGAsF| G Es| FEs D| C CC

Cinege, cinege, aranyos pinyóke, Estébe, hajnalba, szépen szól a hangja.
 Borom a pincébe, maga a szőlőbe. Pohár a kezembe, jót iszom belőle.

(Somogy megye)

Az 1.c. csoportba tartozik, de sajátosságai miatt (egy bizonyos fajta citerán valósítható meg) külön csoportot képez, a Takács József által készített és használt „kapkodós citera”⁴, amely felépítésénél fogva a „kapkodós” játékmód sajátos megoldását vetíti elének.

B) A kétrendszerű „kapkodós” játékmód a következőképpen valósul meg:

- A negyedet és a szünetet felosztjuk négy nyolcaddá, ahol az első nyolcad a dallamhangon, a második a g'-n, a harmadik a c''-n, a negyedik a dallamhangon szólal meg.
- A két negyedet felosztjuk négy nyolcaddá, ahol az első nyolcad a dallamhangon, a második a g'-n, a harmadik a c''-n, a negyedik újra a dallamhangon szólal meg.
- A nyújtott ritmust felosztjuk négy nyolcaddá, ahol az első és a második nyolcad a dallamhangon, a harmadik a g'-n, a negyedik a c''-n szólal meg. A harmadik és negyedik hang helyet is cserélhet.

Diagram illustrating the division of a quarter note (represented by a vertical line with a 'P' below it) and a dotted quarter note (represented by a vertical line with a 'P' and a 'λ' above it) into eighth notes. An arrow points to the resulting eighth notes: 'dallamhang g' c'' dallamhang'.

4/4 C E GG|C' D' C' G|GF E; C'g'c''E GG|C'g'c''D C' G|GF E; A A AD|DC EG|GF E; Ac''g'A AD|DC EG|GF Eg'c''E; C' D' C' G|G D G F|E C C; C'g'c''D' C' G|G D G F|E C C

Felverem a rézsarkantyúm taréját, Berúgom a csendbiztos úr ajtaját.
Csendbiztos úr ne verje rám a vasat, Gyenge az én babám szíve meghasad
Fáj a vállam, mer' megverte a zsandár, Pedig annak az ütése nagyon fáj.
Fáj nekem a babám selyemkendője, Kutya világ ne hányj mindent szememre.
Ha akarom új esztendő't csinállok, Ha akarom a babámtól elválok.
Elválásom nem annyira sajnálom, Csak sokba került a lakodalom azt bánom.

(Nádudvar, Hajdú-Bihar megye – B. Nagy Ferenc)⁴

A „kapkodós” játékmód tanítása már az előképzőben elkezdődhet, mégpedig a negyed és nyolcad ritmusértékekkel egy időben. Figyelni kell az egyenletes negyed és nyolcad pengetésekre, mérsékelt tempóban, és azok helyes irányára. Fontos a negyed szünet pontos betartása. A gyermek-játékdalok ritmusának pontos tapsolása és biztos pengetése után a szünetek kitöltése valósulhat meg a kislefejek kísérőhúrjain, esetleg a bőgőhúrokon. Itt figyelni kell, hogy a ritmusértékeknek megfelelő időtartam jellemezze az egyes ritmusokat. Amikor a szünet kitöltése biztosan megy, akkor lehet áttérni a negyedek nyolcadokká való felosztására. Itt is fontos a ritmusértékek pontos megtartása. Tapasztalatom azt mutatja, hogy a kétfajta „titi” (♩ ♪) pengetés nem okoz gondot és zavart a gyerekeknél.

Az első osztályban, az előkészítőben már énekelve és a dal ritmust játszva megtanult gyermekjátékdalok dallamát sajátjuk el, alkalmazva a „kapkodós” játékmód egyes fajtáit. Ennek folyamata a következő:

- Az ismert dal ritmusának eltapsolása.
- A dal éneklése, citerán megszólaltatott ritmuskísérettel.
- A dallamhangok megkeresése, a megfelelő ujjrend alkalmazásával.
- A dallam elsajátítása.
- A szünet kitöltése a „kapkodós” megoldással.

Ezután következhet az 1.b és 1.c rész (a negyed nyolcadokká való osztása), amelynek tanítását (életkortól függően) első és második osztályban tartom megvalósíthatónak.

- Az új dal megtanulása énekelve.
- A dal ritmusának eltapsolása.
- A dal éneklése citerán megszólaltatott ritmuskísérettel.
- A dal ritmusának elpengetése.
- A dallam elsajátítása a helyes és kényelmes ujjrend alkalmazásával.
- A kislefejek kísérőhúrjain megszólaltatható hangok kikeresése, a pengetési mozdulat bevésése.
- A „kapkodós” játékmód alkalmazása az adott dalnál.

Javasolt dallamanyag a 2/4-es ugrós, oláhos dalok, dallamok.

A kétrendszerű „kapkodós” játékmód megtanítását a harmadik évbe javaslom, mivel ehhez már nyújtott, éles ritmusok és a félhangérték biztos alkalmazása szükséges. A következő módon sajátítható el.

- Az új dal megtanulása énekelve.
- A dal éneklése citerán megszólaltatott ritmuskísérettel.
- A dal ritmusának elpengetése.
- A dallam elsajátítása.
- A nyújtott, éles ritmus és a negyedek osztottságának megbeszélése, a pengetési mozdulat bevésése.

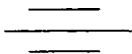
– A „kapkodós” játékmód alkalmazása az adott dalnál.

Javasolt dallamanyag a 4/4-es csárdás dallamok, jobb képességű gyerekeknél a rubato, parlando dallamok.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. Alapfokú Művészetoktatás – Népzene, Citera (Művelődési és Közoktatási Minisztérium 1998.)
2. Magyar Népzene Tára I. – Gyermekjátékok (MTA, Bp., 1953.)
3. Citerahagyomány – adatközlő citerások felvételei. Óbudai Zeneiskola, Bp., 2000.

4. Várnai Ferenc: Egy citeraváltozat Baranyában. Ethnographia 1981.
5. Debrecennek van egy vize... Hajdú-Bihar megye neves nótafái, ETNOFON Records ED-CD 037 P2001.
6. Vadas László: Dialektusonkénti hasonlóságok és eltérések a népi citerajátékban. Szakdolgozat, 2001.

NÉMETH SÁNDORNÉ

magyar szakos szakvezető és munkaközösségvezető tanár
Szombathely

Október 23-i megemlékezés

Zene: Erkel Ferenc: Bánk bán (Hazám, hazám...)

Narrátor

A haza nem azon darab föld, melyen születünk. Nem a hegylanc, melynek kékelő csúcsaira a gyermek vágyódva feltekint, nem a térség, mely az ifjút nőni látta, nem a folyó, melynek hullámzatából az ifjú szívét vágyok tölték... A haza több!

Versmondó

Minden, amit a szem belát,
Itt e föld, mely kenyeret ad,
E folyók tele halakkal,
E szőlőhegyek falvakkal:
Ez a haza!

Versmondó

Hol egykor őseink laktak,
Itt csatáztak, itt mulattak,
Ahol a határt ők szabták
S örökségül reánk hagyták:
Ez a haza!

Versmondó

Ez a föld, mely drága nekünk,
Melyet legjobban szeretünk,
Ahová, bármerre járunk,
Mindig vissza-visszavágyunk:
Ez a haza!

Narrátor

A haza azon hely, melyen magunkat szabadoknak érezhetjük, melynek története dicsőségünk, virágozása boldogságunk, jövője reményünk...

Versmondó

Lelkedből lelkezém. Magyar vagyok.
Nemcsak a vér: szellem jogán.
Szellemetekből, ti dicső nagyok,
Növekvém és táplálkozám.

Versmondó

Szeresd hazádat és ne mondd:
A néma szeretet
Szűz, mint a lélek, melynek a
Nyelv véthetett.

Tégy érte mindent: éltedet,
Ha kell, csekélybe vedd;
De a hazát könnyelműen
Kockára ki ne tedd!